De la p. 9 la 130 sunt reproduse opt studii consacrate de Francisc Király acestei scrieri, care reprezintă substanţa unui foarte documentat şi solid studiu introductiv. Găsim aici întreaga contribuţie a universitarului timişean la rezolvarea problemelor în litigiu: paternitatea, datarea şi localizarea dicţionarului, la interpretarea corectă a grafiei acestui text şi, în general, a scrierii limbii române cu alfabet latin şi ortografie maghiară, la analiza materialului lingvistic, la corectarea erorilor de interpretare a unor termeni comentaţi de diverşi cercetători şi mai ales a numeroaselor lecţiuni greşite, precum şi la relevarea importanţei acestei scrieri pentru istoria limbii şi culturii noastre vechi.

Textul dicţionarului, reprodus în variantă facsimilată, ocupă 180 de pagini (de la p. 135 la 315), iar *Indicele alfabetic al cuvintelor româneşti* conţine, în transcriere interpretativă, toţi termenii menţionaţi în *Dictionarium valachico-latinum*.

Editarea acestei lucrări este, categoric, un eveniment ştiinţific deosebit, care face cinste nu numai autorului şi celor care i-au înlesnit apariţia, ci şi filologiei timişorene şi româneşti în ansamblu.

Prin acest volum, Francisc Király revine nu numai printre timişorenii care l-au cunoscut şi i-au apreciat ştiinţa şi calitatea umană, ci şi în filologia românească de prim rang.

Vasile D. ŢÂRA

NICOLAE SARAMANDU, *Studii aromâne şi meglenoromâne*, Constanţa, Editura Ex Ponto, 2003, 258 p. + 2 h.

Autor şi coautor a numeroase lucrări de referinţă din domeniul dialectologiei şi folclorului, Nicolae Saramandu a avut iniţiativa adunării în volum a unor studii şi articole (inedite sau apărute în publicaţii de specialitate din ţară şi din străinătate) consacrate dialectului aromân şi, într-o măsură mai mică, celui meglenoromân.

Volumul pe care îl prezentăm este structurat pe două secţiuni: în cea dintâi sunt incluse, după cum precizează autorul însuşi în *Cuvânt înainte*, "studii referitoare, în general, la aspecte lingvistice (adăugându-se o lucrare din domeniul folclorului: *MIORIŢA la aromâni*)" şi altele în care este prezentată "contribuţia la cercetarea aromânei (sau a meglenoromânei) a unor reprezentanţi de frunte din trecut şi de azi" (p. 7); cea de-a doua parte cuprinde prezentări ale unor lucrări consacrate aromânei şi meglenoromânei dar şi ale unor lucrări de lingvistică balcanică.

Studiul *Aromânii din Dobrogea şi graiul lor* (p. 11-31), cu care debutează prima parte, oferă informaţii importante privind numărul şi răspândirea aromânilor în Dobrogea, data colonizării acestora, precum şi locul lor de proveniență. Pe baza materialului lingvistic înregistrat prin anchete la faţa locului, autorul, preluând repartiţia pe ramuri, "în funcţie de regiuni sau centre regionale", efectuată de T. Papahagi (*Aromânii. Grai, folklor, etnografie* (curs litografiat), Bucureşti, 1932, p. 11), identifică în Dobrogea patru *grupuri* principale de

BDD-R33 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 14:55:51 UTC)

aromâni: *grămostenii*, *fărşeroţii*, *pindenii* şi *moscopolenii*. Acestora li se adaugă *muzăchearii*, care, însă, "fiind foarte puţin numeroşi, nu sunt consideraţi ca grup aparte de către ceilalţi aromâni, care îi confundă fie cu fărşeroţii, fie cu moscopolenii" (p. 28).

Materialul lingvistic cercetat (în acest studiu nu sunt analizate decât răspunsurile primite pentru termenii *mamă* (întrebarea 464), *veri* (496), *veri primari* (498), *veri al doilea* (500), *copil* (509), *băiat* (515), *gemeni* (544), *fin* (553) din Chestionarul NALR, capitolul *Familia*; pentru o prezentare mai detaliată a aromânei din Dobrogea şi a diferenţelor dintre graiuri vezi Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observaţii asupra sistemului fonologic*, Bucureşti, Editura Academiei, 1972) îi permite autorului să concluzioneze: "[…] graiurile aromâneşti din Dobrogea nu reprezintă o altă realitate faţă de cele vorbite de aromâni în ţările balcanice, de unde aceştia le-au adus, în urmă cu câteva decenii, în ţinuturile româneşti dintre Dunăre şi mare. În Dobrogea, graiurile aromâneşti reproduc într-un spaţiu restrâns realitatea lingvistică întâlnită, în spaţii mult mai întinse, în Peninsula Balcanică" (p. 31).

Şi al doilea articol cuprins în acest volum – *Influenţă a dacoromânei sau evoluţie paralelă în aromâna din Dobrogea*? (p. 33-35) – conţine observaţii privind anumite particularităţi ale graiului aromânilor stabiliţi în Dobrogea, mai precis, ale moscopolenilor. Este vorba de trecerea lui *i* neccentuat la *ă*, atât în silabă protonică (*băút*), cât şi în silabă posttonică (*scápăr*), realizarea diftongului *e̯a* ca *e* (parţial, acest fenomen este întâlnit şi la fărşeroţii originari din Albania, anchetaţi de autor în localitatea Palazu Mare, municipiul Constanţa), precum şi redarea consoanei *l'* prin *i̯* (care apoi dispare) în graiul grămostenilor *curtuveáń* (p. 33). Analizând fenomenele fonetice amintite, N. Saramandu apreciază că avem a face cu inovaţii paralele şi, deci, nu cu o influenţă a dacoromânei, deşi, "Contactul direct între vorbitorii celor două dialecte, realizat pentru prima oară în Dobrogea, a putut să favorizeze schimbările fonetice din graiurile aromânei. 'Direcţia', modul specific în care se realizează aceste schimbări în aromâna din Dobrogea nu au fost, însă, modificate în urma contactului cu dacoromâna" (p. 35).

În cadrul cercetărilor dialectale efectuate în Dobrogea, autorul a înregistrat apariţia unui nou termen (*mucán$^{u}_{i}$*, *mucán* (plural *mucáń*)) cu care aromânii şi meglenoromânii stabiliţi aici îi numesc pe dacoromâni, cauzele şi semnificaţiile acestui fapt din punct de vedere etnolingvistic fiind expuse de autor în articolul *Arom., megl. mucán* "dacoromân". *Câteva aspecte etnolingvistice* (p. 37-42).

Alături de termenul în discuţie, care a înlocuit termenii mai vechi mglr. *vla*, ar. *romấn*, *vlăhút* (p. 39), N. Saramandu a notat şi următoarele derivate: *mucânâ* (plural *mucáni*) "dacoromâncă", adj. *mucânéscu* "dacoromânesc" (fem. *mucâneáscâ*), adv. *mucâneáşti* "dacoromâneşte", diminutivul *mucâníc$^{u}_{i}$* (fem. *mucâníci*).

Un alt articol este consacrat prezentării *sistemului formelor verbale compuse în aromână* (p. 43-50) prin prisma "contactelor pe care acest dialect le-a avut cu limbi ca neogreaca, albaneza, bulgara, slava macedoneană" (p. 43), perspectivă indispensabilă studierii dialectelor româneşti sud-dunărene, care, de la un moment dat, şi-au continuat evoluţia exclusiv în mediul balcanic, fapt ce a avut numeroase urmări în plan lingvistic şi nu numai.

BDD-R33 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 14:55:51 UTC)

Tot în prima secţiune a lucrării este inclus şi un studiu de sintaxă (*Coordonarea cu conjuncţii a propoziţiilor în aromână*) (p. 51-63) în care sunt expuse modalităţile de realizare a raportului de coordonare copulativă, disjunctivă şi adversativă în aromână, cu precizarea similitudinilor, dar şi a diferenţelor care există, în această privinţă, între idiomul în discuţie şi celelalte dialecte româneşti.

Volumul de faţă cuprinde şi două articole în care sunt abordate anumite aspecte de ordin lexical: în primul, *Note etimologice şi lexicale* (p. 65-66), autorul analizează câţiva termeni înregistraţi în cursul cercetărilor efectuate în Dobrogea, termeni care, fie nu sunt înregistraţi în dicţionare, sau, dacă sunt, apar cu alte sensuri; cel de-al doilea, *Câteva consideraţii privind raporturile lingvistice româno-slave* (p. 67-69), conţine "câteva observaţii cu caracter general" (p. 67) privind împrumuturile slave comune celor patru dialecte româneşti, precum şi "contactele româno-slave la nivelul fiecărui dialect" (pentru acest ultim aspect N. Saramandu se opreşte asupra aromânei, mai precis, asupra posibilităţilor de delimitare a împrumuturilor "care se explică prin bulgară de cele care se explică prin slava macedoneană" (p. 68)), observaţii în baza cărora autorul conchide: "În ceea ce priveşte vechile împrumuturi slave din limba română, trebuie să admitem un teritoriu vast pentru contactele lingvistice româno-slave. Dat fiind că asemenea contacte există şi astăzi în diferite regiuni, este necesar să stabilim o periodizare mai nuanţată a împrumuturilor slave în română. La nivelul dialectelor, trebuie să stabilim, pentru fiecare caz particular, idiomul (dialectul) slav din care provine termenul împrumutat în română" (p. 69).

Tot în acest volum este inclus şi *Proiectul Atlasului lingvistic aromân* (AliA) (p. 71-76), realizat în colaborare cu Johannes Kramer. De fapt, elaborarea unui atlas al dialectelor româneşti sud-dunărene constituie un deziderat formulat încă din 1958 în cadrul Conferinţei dialectologilor de la Bucureşti, deziderat care, din păcate, nu a fost realizat nici azi. Cu toate acestea, dialectul aromân a fost consemnat în atlasul romaniştilor germani Johannes Kramer şi Wolfgang Dahmen şi a colaboratorilor lor, Klaus-Jürgen Fiacre, Rainer Schlösser şi Beate Wild, *Aromunischer Sprachatlas*. *Atlasul lingvistic aromân*, din care au apărut două volume, precum şi de *Micul atlas al dialectului aromân din Albania şi din fosta Republică Iugoslavă Macedonia*, publicat în 1997 de P. Neiescu.

În momentul de faţă dispunem de un material deosebit de bogat – monografii, studii mai mult sau mai puţin ample, dicţionare etc. – privind dialectele româneşti sud-dunărene, însă, după cum remarca şi N. Saramandu, cercetările, efectuate cu precădere în sec. al XX-lea, au avut în vedere aproape exclusiv comunităţile rurale. Prin prisma acestui fapt, includerea articolului *Cercetarea aromânei vorbite în mediu orăşenesc* (p. 77-81) în volumul pe care îl prezentăm apare ca fiind dublu motivată: conţine, după cum sugerează şi titlul, o expunere a unor aspecte importante ale aromânei vorbite în mediul urban, "cu referire specială la mediul românesc" (p. 81), reprezentând totodată şi o modalitate "de a atrage atenţia asupra utilităţii studierii aromânei din perspectiva dialectologiei urbane şi a sociolingvisticii" (*ibidem*).

Dintre populaţiile româneşti sud-dunărene, doar aromânii au "un trecut cultural" (Matilda Caragiu Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, Bucureşti, EDP, p. 173), dialectul

BDD-R33 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 14:55:51 UTC)

aromân fiind singurul care a fost fixat în scris. O expunere a sistemelor de scriere a acestui idiom o găsim şi în articolul lui Nicolae Saramandu, *Sisteme de scriere a aromânei* (p. 83-88) (vezi în acest sens şi Gh. Carageani, *Reflecţii asupra sistemelor ortografice cu litere latine în aromână*, în "Buletinul Bibliotecii române", XVI (XX), Freiburg, 1990-1991, p. 47-95, apud Nicolae Saramandu, *Studii aromâne şi meglenoromâne*, p. 88, nota 12).

Tot în prima parte a acestui volum autorul a inclus studiul *MIORIŢA la aromâni* (*Elemente mioritice în poezia aromână*) (p. 89-96), precum şi articole în care este prezentată activitatea ştiinţifică a unor învăţaţi şi lingvişti aromâni: Gheorghe Constantin Roja (*Gheorghe Constantin Roja şi* ***Şcoala Normală a Naţiei Româneşti*** *din Pesta, Ungaria (1808-1810)* (p. 97-103)), Mihail G. Boiagi (*Gramatica aromână a lui Mihail G. Boiagi (începutul secolului al XIX-lea)* (p. 105-110)), Theodor Capidan (p. 111-118), Tache Papahagi (p. 119-128), Matilda Caragiu-Marioţeanu (p. 129-134).

Lucrările pe care le prezintă autorul în cea de-a doua parte a acestui volum (p. 135-224) (primul volum din revista "Balkan-Archiv. Neue Folge", herausgegeben von Johannes Kramer, Köln, I, 1976 (p. 137-140), Beate Wild, *Meglenorumänischer Sprachatlas. Mit 14 Fotos*, Hamburg, 1983 (p. 141-146), Gheorghe Carageani, *La subordinazione circostanziale ipotattica nella frase del dialetto aromeno (macedoromeno)*, Istituto Universitario Orientale, Napoli, 1982 (p. 147-152), H. Mihăescu*, Influenţa grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Bucureşti, EA, 1966 (p. 153-157), George G. Murnu, *Rumänische Lehnwörter im Neugriechischen, mit historischen Vorbemerkungen*. Mit einem Nachtrag herausgegeben von H. Mihăescu, Bucureşti, 1977 (p. 159-162), Tache Papahagi, *Paralele folclorice*. *Traduceri din poezia populară greacă*, Bucureşti, 1970 (p. 165-169), N. Kastanēs, K. Dinas, *Grammatikē tēs Koinēs Koutsovlahikēs* [Gramatica aromânei comune], Salonic, 1990 (p. 171-173), Elena Scărlătoiu, *Relaţii lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud*, Bucureşti, 1980 (p. 175-177), Zbigniew Gołąb, *The Aromunian Dialect of Kruševo in SR Macedonia, SFR Yugoslavia*, Skopje, 1984 (p. 179-182), Iancu Ianachieschi-Vlahu, *Gramaticā armāneascā, simplā shi practicā*, Crushova, 1993 (p. 183-185), Božidar Nastev, *Aromanski studii*, Skopje, 1988 (volum îngrijit de Petar Atanasov) (p. 187), Kleanti Liaku-Anovska, *Socijalnata pripadnost na narodnite raskažuvači Vlasi. The origin of the Vlach Folk Story Tellers*, Skopje, 1995 (p. 189-191), Toma Kiurciev, Nicolai Kiurciev, *Dictsionar armân-bulgar*, Sofia, 1994 (p. 193-195), Emil Vrabie, *An Englisch-Aromanian (Macedo-Romanian) Dictionary, with two introductory sketches on Aromanian*, Statford, 2000 (p. 197-198), Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, 1983 (p. 199-201), idem, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Bucureşti, Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica VIII, 1995 (p. 203-205), Cătălina-Ioana Vătăşescu, *Vocabularul de origine latină în albaneză în comparaţie cu româna*, Bucureşti, Institutul de Tracologie, 1997 (p. 207-211), Helmut Wilhelm Schaller, *Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanphilologie*, Heidelberg, 1975 (p. 213-217), Emanuele Banfi, *Linguistica balcanica*, Bologna, 1985 (p. 217-221), Max Demeter Peyfuss, *Die Aromunische Frage* (p. 223-224)), sunt, în cea mai mare parte, indispensabile cercetătorului

BDD-R33 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 14:55:51 UTC)

care este interesat de studiul anumitor aspecte privind dialectele româneşti sud-dunărene, istoria limbii române sau de evoluţia mult controversatei lingvistici balcanice. Expunerea faptelor este permanent completată de observaţii şi sugestii valoroase care pot constitui puncte de plecare pentru cercetări ulterioare.

În *Harta graiurilor aromâne şi meglenoromâne din Peninsula Balcanică* (p. 225-242) autorul realizează un scurt istoric al contribuţiilor aduse, prin întocmirea unor hărţi, la cunoaşterea aşezărilor populaţiilor româneşti din Peninsula Balcanică, precum şi o prezentare, "pe ţări [a] localităţi[lor] aromâne (cu aromâni) şi meglenoromâne (cu meglenoromâni), cuprinse în harta anexată, cu precizarea, în ceea ce-i priveşte pe aromâni, a grupurilor dialectale la care aparţin vorbitorii – după denumirile cunoscute în literatura de specialitate: pindeni, grămosteni, fărşeroţi, moscopoleni – şi delimitarea grupurilor izolate: a) din masivul Olimp (Grecia); b) din Beala de Sus şi Beala de Jos (R. Macedonia); c) din Gopeş şi Mulovişte (R. Macedonia)" (p. 229).

Volumul conţine şi o bogată *bibliografie* (p. 243-256) în care autorul a inclus, după cum însuşi precizează, lucrări "consacrate dialectelor româneşti sud-dunărene apărute în străinătate în perioada 1939-1990 […], studii cu caracter mai general care oferă date (material lingvistic) sau informaţii utile pentru cunoaşterea situaţiei actuale a dialectelor, […], reeditări [ale] unor opere importante din trecut, ca şi unele culegeri de literatură populară (ca surse de material dialectal)" (p. 243).

Sunt anexate şi două hărţi: una a localităţilor din Dobrogea populate de aromâni (situaţia existentă în anul 1968) şi cealaltă, a localităţilor aromâne şi meglenoromâne din Peninsula Balcanică. Aceasta din urmă corectează sau completează hărţile elaborate anterior.

Studii aromâne şi meglenoromâne constituie o valoroasă contribuţie pentru dialectologia românească sud-dunăreană, folcloristică şi pentru istoria culturii româneşti (nord şi sud-dunărene) şi, totodată, o iniţiativă extrem de utilă, care, sperăm, va fi preluată şi de alţi lingvişti.

Ana-Maria POP

DOINA COMLOŞAN, MIRELA BORCHIN, *Dicţionar de comunicare (lingvistică şi literară)*, Timişoara, Editura Excelsior art, 2002, 184 p.

Arta de a comunica i-a preocupat pe cercetătorii tuturor timpurilor. În Grecia antică această artă a fost numită *retorică.*

Se pare că primele elemente de teoria comunicării au fost elaborate de *Corax* din Siracuza în *Arta Retoricii,* unde el prezenta concetăţenilor săi moduri şi tehnici de comunicare utile în procesele de recuperare a averilor. Mai târziu, *Tisias,* un fost student al lui Corax, a introdus această teorie în Atena. Apoi, au apărut specialiştii în retorică, cunoscuţi sub numele de *sofişti* (sec. V î.e.n.).

Prima accepţiune a noţiunii de *retorică*, cuvânt de origine greacă, a fost aceea de „ştiinţa şi arta de a convinge". La acea dată retorica viza, cu precădere, comunicarea în sfera juridică şi politică. Cel care a introdus retorica în viaţa academică a fost *Platon* (427-437 î.e.n.). Pentru Platon retorica a însemnat chiar

BDD-R33 © 2003 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 14:55:51 UTC)